

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 8

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
(1906–1916)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядники Мирон КАПРАЛЬ, Андрій ФЕЛОНЮК

Автори коментарів: О.Вінниченко, Л.Войтович,
М.Капраль, Я.Книш, О.Кулчицький,
С.Панькова, Л.Тимошенко, А.Фелонюк

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2007

РОЗДІЛ II

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ,
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА

[ВИСТУП НА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРАХ НТШ 30 КВІТНЯ 1907 р.]

Остатні загальні збори відкрив голова проф. М.Грушевський о 10¹/₂ год. перед полуднем при участі 39 членів, із яких 7 мали повновласті для заступства заграничних членів. Покликавши на секретарів зборів дд. Олексу Іванчука та Всеволода Козловського, виголосив отсю промову, в якій подав огляд діяльності Товариства за адміністраційні рр. 1905—1906:

“Отвираючи останні загальні збори, два роки тому, дав я вираз гарячим бажанням нашим, щоб зоря політичної свободи, яка підіймалася тоді над Росією — хоч уже сильно прислонена хмарами реакції, — вивела скорше на широкий шлях національного життя всю соборну Україну нашу і прийняла та розділила на ширші гурти, між численніші центри ту культурну й наукову роботу, яку дотепер мусили двигати на собі й репрезентувати наш гурт, наше Товариство.

Від того часу не вгавала люта боротьба світла з тьмою в закордонній Україні, приковуючи всю увагу, притягаючи всі активні елементи, абсорбуючи сили місцеві, а в часті й тутешні. Боротьба ся вплинула й на відносини австрійські, виливши нові сили в поступові змагання тутешніх народів і суспільностей, а в результаті на порядок денний виступила справа реформи представительства, котра так само прикувала до себе всю увагу, всі сили, всі помисли тутешньої України.

Inter arma silent musae [коли говорить зброя, музи мовчать], і супроти основних політичних завдань, супроти боротьби за перші підстави політичного життя, мусили відступити на другий план інтереси культурного, наукового руху і життя. Але непростимим гріхом було б їх занедбати хоч на хвилю. І ті, кому найближче лежали ці інтереси, мусили подвоїти свої сили, щоб не допустити ослаблення, застою в руху культурнім, науковім, свідомі того, що наукова робота лежить в основі культурного поступу, і без сильного, солідного культурного підкладу неможливі ніякі тривкі політичні чи національні здобутки, ніякий різкий і певний поступ народу.

І наше Т[овариство], котрому доля судила репрезентувати й досі науковий рух і наукові інтереси українського народу, напружувало свої сили, щоб не дати ослабнути сьому науковому рухові, навіть серед розгару політичних інтересів і змагань української суспільності. І воно доказало сього — з приємністю і вдовolenням можемо сказати се. Ніколи наукова діяльність нашого Товариства не була інтенсивніша, як в ці роки політичного Sturm und Drang-у*. Ніколи секції наші не виказували такої високої цифри засідань і предложених на них рефератів*. Ніколи видавнича діяльність не була інтенсивнішою*. Товариство наше не тільки додержало прийнятого плану своїх

Сечь: по местным воспоминаниям и рассказам // Киевская старина. — К., 1893. — № 1. — С. 27–66; № 2. — С. 269–300; № 4. — С. 728–773. Окремо: К., 1893; Короленко П.П. Азовцы // Киевская старина. — К., 1891. — № 7. — С. 53–74; № 8. — С. 171–194.

М.К.

[Виступ на загальних зборах НТШ 30 квітня 1907 р.]

Публікується за виданням: [Грушевський М. Виступ на загальних зборах НТШ 30 квітня 1907 р.] // Хроніка НТШ. — Ч. 31. — Львів, 1907. — С. 1–3.

с. 350 ...як в сі роки політичного *Sturm und Drang*-у — в прямому значенні — “період штурму і натиску”. Цим означенням М.Грушевський охарактеризував період реформ у державному управлінні Російської імперії 1860–1870-х рр. Це передусім відміна кріпосного права, позитивні зміни у військовій, комунальній (міській), судовій, фінансовій, освітній, земській сферах функціонування держави. Роки реформ відзначалися активізацією громадсько-політичного життя в країні.

Ніколи секції наші не виказували такої високої цифри засідань і пропозицій на них рефератів — 1905 р. три секції (історико-філософська, філологічна і математично-природничо-лікарська) провели 25 засідань, найбільше перша — 14. У 1906 р. — 28 засідань, на яких прочитано 54 реферати, з них на 20 засіданнях історико-філософської секції — 42 (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 29. — С. 11). Для порівняння в 1904 р. на засіданнях цієї секції виголошено 35 рефератів (Там само. — Львів, 1906. — Ч. 25. — С. 9).

Ніколи видавнича діяльність не була інтенсивнішою — за 1905–1906 рр. НТШ підготувало до друку 30 позицій наукових публікацій (Хроніка НТШ. — Львів, 1906. — Ч. 25. — С. 12–14; Ч. 29. — С. 15–17).

с. 351 ...заведено як нову серію цього видавництва “Українсько-руський архів”... — заснувати нову видавничу серію запропонувала історико-філософська секція на засідання Виділу НТШ 28 лютого 1906 р. (Хроніка НТШ. — Львів, 1906. — Ч. 26. — С. 2).

Поруч експедицій етнографічних... — у 1906 р. Ф.Вовк разом з З.Кузелею та І.Чайковським завершував свої антропологічні дослідження на Лемківщині (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 29. — С. 13). Інший член Етнографічної комісії — В.Левитський збирав фольклорні матеріали на Бойківщині (Там само. — С. 14).

...організовано в ширших розмірах експедицію археографічну, для систематичного збирання матеріалів до історії козаччини — див. коментар до статті М.Грушевського «Передмова до т. VIII “Жерел”» на с. 674 цього видання.

...а міністерство, давши два рази невелику субвенцію на цілі археографічної роботи, в минулому році її не відмовило... — так, у 1903 р. Міністерство віровизнань і освіти Австро-Угорської монархії надало Археографічній комісії НТШ на проведення пошуків і видання джерел одноразову грошову дотацію в розмірі 2 000 корон (Хроніка НТШ. — Ч. 14. — Львів, 1903. — С. 15), таку ж суму призначено в 1905 р. Це була незначна дотація, позаяк щорічно лише на археографічні подорожі молоді історики витрачали 1 500–2 000 корон. На друк одного тому серійного видання “Жерела до історії України-Руси” (600 примірників) витрачали 3–4 тис. корон (Капраль М. Археографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (нарис історії діяльності) // Український археографічний щорічник. — К., 1999. — Нова серія. — Вип. 3/4. — С. 62–63). У 1906 р., незважаючи на подання НТШ, фінансова допомога від міністерства не надійшла.

...незадовго сподіваємося побачити результат цих робіт — документи, зібрані в ході археографічних експедицій, публікувалися у “Матеріалах до історії української козаччини” в серії “Жерела до історії України-Руси. Матеріали до історії української козаччини. — Т. 1: Документи по рік 1631 / Зібрав І.Крип’якевич // Жерела до історії України-Руси. — Т. VIII. — Львів, 1908.; Т. 5: Акти до Хмельниччини 1648—1657 рр. / Зібрав і видав М. Кордуба // Там само. — Т. 12. — Львів, 1911. Не під титулом “Матеріалів” С.Томашівський у 1918 р. опублікував документи із ватиканських архівів, що стосувалися історії козаччини періоду Б.Хмельницького: Ватиканські матеріали до історії України / Зібрав і видав С.Томашівський. — Т. 1: Донесення римських нунціїв про Україну 1648—1657 рр. — Вип. 1. Тексти // Жерела до історії України-Руси. — Т. 16. — Львів, 1918. Також у 1994 р. Я.Федорук опублікував матеріали, зібрані В.Герасимчуком: *Герасимчук В. Матеріали до історії козаччини XVII віку. Василь Герасимчук: життя і творчість (1880—1944).* — Львів, 1994. — С. 3—132.

Сформовано нову наукову комісію — статистичну ... рішила завести й власне видавництво... — комісію заснували з метою збирання й опрацювання статистичних даних, “що давали би можливо повний і всебічний образ народного життя на нашій етнографічній території в австрійсько-угорській державі” (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 29. — С. 9—10).

Її не ослабили й втрати, які понесли ми в нечисленнім гурті наших членів за сей рік — за два 1905—1906 адміністративні роки померли дійсний член НТШ, український філософ В.Лесевич та звичайні члени В.Копитчак, А.Крижанівський, Р.Сембратович, І.Яворський (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 31. — С. 4).

А.Ф.

[Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.]

Публікується за виданням: [Грушевський М. Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.] // Хроніка НТШ. — Ч. 39. — Львів, 1909. — С. 1—5.

с. 353 ... (досить згадати саме мито, наложене неправно на наші видання)... — за умовами австро-російської митної угоди 1906 р., запроваджувалося високе мито на українську друковану продукцію, що надходила із Австро-Угорщини до Росії. Щоб скасувати це положення, українські послы Ю.Романчук і Т.Окуневський у 1907—1908 рр. безуспішно вносили відповідні інтерполяції до австрійського парламенту й уряду (Хроніка НТШ. — Львів, 1908. — Ч. 33. — С. 3). Натомість М.Грушевський у Києві та Санкт-Петербурзі невдало намагався змінити ситуацію на крає (Там само. — Львів, 1906. — Ч. 27. — С. 1—2; Ч. 28. — С. 2).

...два роки тому заложило свою книгарню в Києві... — 10 квітня 1907 р. Виділ товариства доручив М.Грушевському поклопотатися про відкриття книгарні в Києві. Спроба її заснування була безуспішною, позаяк місцева російська влада відмовлялася надати дозвіл. Фактично книги НТШ продавалися в книгарні редакції “Літературно-наукового вісника”, редактор якого Ф.Красицький домігся права її заснування (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 30. — С. 4; 1908. — Ч. 33. — С. 2; Ч. 34. — С. 2).

...умову, уложену Науковим товариством в минувшім році з Видавничою спілкою, від якої воно перейняло для своїх книгарень її давніші видання і на будуче бере в розпродаж її видання... — угода укладена в зв’язку з тим, що Товариство провадило незадовільний книгообмін українською друкованою продукцією із провінційними книгарнями. Причина полягала в тому, що НТШ головним чином спеціалізувалося на виданні наукової літератури, яку місцеві розповсюдженці купували неохоче, та ще й за високу ціну. Товариство поставило мету оживити і наситити провін-

ЗМІСТ

с. тексту с. ком.

<i>М.КАПРАЛЬ, А.ФЕЛОНЮК. Передреволюційне десятиліття великого історика України (1906—1916)</i>	<i>V</i>	
Розділ I. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
До біографії митрополита Онисифора Дівочки	3	590
З облоги Белза в 1352 р.	7	592
Одна з українських колекцій	8	593
Рожне поле	11	594
Студії з економічної історії України	13	596
Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною	76	602
Байда-Вишневецький в поезії й історії	90	604
Сучасна вірша про неволю Вишневецького	116	606
До портрета Мазепи	120	607
Ще до портрета Мазепи.	122	608
Шведсько-український союз 1708 р.	123	609
Новий хозарський текст про війни Олега	135	610
Український рух на схід. Розселення за московською границею до 1648 р.	140	611
Розділ II. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ, ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА	173	614
Коли сфабрикована грамота Любарта луцької катедри?		
Критична замітка	175	614
Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво	177	615
Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності	185	616
До питання про розселення в'ятчів. Кілька заміток з приводу новіших праць	192	621
Лопушанський "Святовид"	196	621
Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя. Критичні замітки	197	622
Останні випуски праці проф. Жуковича про релігійні відносини XVII в.	217	624
Останні томи "Архива Юго-Западной России"	224	627
Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства	229	628
Нові гіпотези з історії староруського права. Критичні замітки з приводу праці К.Л.Геца	266	641
Новіша література по історії В[еликого] кн[язівства] Литовського. Критичний огляд	285	643
Короткий огляд української історії	303	647
Українська справа в її історичному розвитку	312	649
Глинський Михайло Львович	338	651
Гонта	340	654

Запоріжжя і Запорізька Січ (Січа)	342	656
[Виступ на загальних зборах НТШ 30 квітня 1907 р.]	350	657
[Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.]	352	658
Розділ III. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПЕРЕДМОВИ	355	659
Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсиміле листа й печатки)	357	659
Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонти	361	660
Три листи Волод[имира] Антоновича до Антонія Мйодушевського	364	662
Записка Гендльовіка про банатських запорожців	371	664
До історії Остриянинової еміграції. Постриження вдови Остриянина в Москві	372	664
Історія Хмельниччини, списана Силуяном Мужилівським в лютім 1649 р.	376	665
Матеріали до історії Кирило-Мефодіївського брацтва. Признання кирило-мефодіївців	387	665
Вступне слово [до т. LXIX “Записок НТШ”]	529	671
Передне слово [до: Свендцький І. Опис рукописів народного дому]	531	671
Передмова [до т. ХСІІ “Записок НТШ”]	533	673
Від комісії [Передмова до т. VIII “Жерел”]	534	674
Від комісії [Передмова до т. ХХІІ “Жерел”]	538	677
Розділ IV. НЕКРОЛОГИ	539	678
Богдан Бучинський. Посмертна згадка	541	678
Пам’яті Никандра Молчановського	543	680
Петро Голубовський. Некролог	550	684
Микола Дашкевич. 1852—† 20.I.1908	553	687
Пам’яті Володимира Антоновича	558	691
Кн[язь] Ян-Тадеуш Любомірський. (Некролог)	560	693
Ф. Леонтович—В. Ключевський—Д. Самоквасов. (Некрологічні замітки)	562	694
В. І. Сергеевич. Посмертна згадка	568	701
Пам’яті Євгена Голубінського	570	702
Пам’яті Якова Шульгина	575	705
Пам’яті Миколи Лисенка. Промова Мих[айла] Грушевського	579	709
Іван Филевич. Некрологічна замітка	584	713
Костянтин Михальчук	587	716
Пам’яті Володимира Лозинського	589	719
КОМЕНТАРІ	590	
СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	720	
ПОКАЖЧИК	726	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	753	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 8

Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянин*

Здано на складання 21.02.2006. Підп. до друку 17.11.2006.
Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 62,56.
Умовн. фарбовідб. 62,98. Обл.-вид. арк. 55,00. Наклад 5000 прим.
Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 14. Зам. 432-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 8: Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”. — 2007. —
776 с.

ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-484-0 (т. 8).

Восьмий том зібрання праць М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки” і охоплює період 1906—1916 рр. У томі вміщені численні історичні статті, огляди, рецензії, археографічні передмови та публікації вченого, некрологи й посмертні згадки про істориків, суспільних діячів — сучасників М.Грушевського.

Видання розраховане для істориків, етнографів, філологів та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)